

Подорож у літературні простори майже столітньої давнини

(Українська література 1920–1930-х років.
Літературна дискусія 1925–1928-х років)

11 клас

Людмила Васик,
вчитель-методист
НВК «Чаплинська школа-гімназія»
Херсонська обл.

Дидактична мета уроку: Розвиток інтелектуального рівня суспільства (від часів минулих і до нинішніх) свідчить про необхідність невпинного зростання потреби самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку, широкої поінформованості в різних сферах життєдіяльності людини. Однак нинішні українські драматичні часи для нашої країни засвідчили: без знань витоків історії нашого державотворення, національної філософської думки та літературно-мистецького розвитку в кожному регіоні держави неможливо сформулювати не тільки цілісність і системність різногалузевих знань, утвердити значущість національних цінностей, але й елементарні людські, гуманістичні складові характеру наших учнів. Без цих звично-буденних чеснот неспроможна зрости інтелектуально, відбуватися в позитивно-емоційному форматі жодна Людина, а надто – Особистість патріотична, широко освічена, мудра, вдумлива, комунікабельна, толерантна, справедлива й порядна.

Чи можна цьому навчити на звичайних уроках української літератури? І як саме? Адже спеціальних методологій для здобуття такого фактично інтелектуально-громадянського вишколу в наших юних вихованців ще й досі не виписано. Утім, чи є потреба в такому стандартному вчительському протоколі? Як свідчить досвід (особистий і моїх колег), нагальної необхідності в цьому немає. Фактично кожен урок з літератури може стати своєрідним міні-тренінгом для практичного застосування здобутих знань. Себто, у пріоритеті має бути не тільки високий бал в атестаті, а передовсім уміння оцінювати історію нашої країни через призму документалістики й фактологічного матеріалу, практично застосовуючи ази аналітики, уміння вести діалоги, дискутувати, дебатовати про так звані «високі матерії» з літературно-мистецького минулого й сьогодення у контексті не тільки вітчизняної, а навіть світової історії.

Хто саме може налаштувати дітей до такого рівня мислення, даючи їм знання щодо сприйняття інформації, технологій доказовості, креативності, уміння широко застосовувати лексичну палітру, прагнути мовно-стилістичної та візуальної досконалості в підготовлених до усного оприлюднення, друку чи виходу в ефір повідомленнях? Скажете: тільки вчені-історики, філологи,

соціологи, психологи чи журналісти? Та ні, і ми, вчителі, зможемо!

А як саме? Продемонструємо це на першому уроці для 11-класників. Адже його тема – не з простих: «Українська література 1920–1930-х років. Літературна дискусія 1925–1928-х років». Вона не потрапляє до

сфери популярних для широкого обговорення навіть у колі поінформованих з історії літератури наших вихованців-інтелектуалів. Окрім того, ця драматична історична доба нашої держави досить заважка навіть для сприйняття на психологічному рівні для нинішніх підлітків. Але ж у них є ми, вчителі, які зобов'язані не тільки поглибити їхні теоретичні знання, навчити самостійно систематизувати та аналізувати дібрану інформацію, формувати досьє юного дослідника, робити висновки й брати відпо-

відальність за кожне підсумкове судження, але й закріпити практичні навички вести діалоги, дебатовати, апробувавши принципи позитивної психології тощо.

Задля реалізації цього педагогічного задуму на першому уроці 2014/2015 навчального року беру всі кращі методики, набуті в різні роки моїми вітчизняними і зарубіжними колегами-вчителями. А ще – ось цю думку з листа «Вчителю мого сина» американського президента Авраама Лінкольна: «Намагайтеся дати силу моему синові не йти за натовпом, коли всі пристають на бік переможця <...> Навчати його вислуховувати всіх людей, однак, навчати його також усе те, що він чує, розглядати під кутом істини й відбирати тільки хороше».

Тема уроку. *На шляхах до українського відродження, або «... і подививсь ... я на розстріляне безсмертя, і зрозумів, що в дні нові безсмертні – мертві і живі»*

(Українська література 1920–1930-х років.
Літературна дискусія 1925–1928-х років)

Мета уроку: ознайомити учнів з багатогранними, поліфонічними мистецько-світоглядними реаліями літературних процесів України 20-х – початку 30-х років ХХ століття; розкрити особливості тогочасної літературної доби та поняття «розстріляне відродження»; розвивати уміння визначати зв'язок між змінами в суспільстві та розвитком літератури, а також аналізу-

вати отриману інформацію і робити висновки; розвивати усне логічне мовлення, розширити лінгвістичну палітру з історичної та літературознавчої тематики; формувати навички ведення дискусії, висловлювати та аргументувати власну думку, толерантно ставитися до вільної точки зору, пропонуючи варіанти практичного вміння вести дискусію, відстоювати свої погляди, застосовуючи переконливий фактаж та елементи позитивної психології; розвивати дослідницькі здібності, критичне й образне мислення школярів; прищеплювати почуття поваги до історичного минулого України, зокрема її літературних геніїв, не оминаючи трагічних суспільно-політичних реалій, драматичних помилок і прорахунків письменницької еліти минулих часів; виховувати інтерес до української літератури не тільки в умінні розуміти й чути слово рідної мови, поцінувати філософські, сюжетні таланти авторів, але й чітко знати історичну добу, коли жили і творили вітчизняні літератори, їхні непересічні долі, уміння визначати актуальність раніше написаного у нинішні непрості часи нашої держави.

Тип уроку: подорож-дослідження у літературні простори майже столітньої давнини, вивчення нового матеріалу з психологічним супроводом та міні-тренінгами на вміння вести дискусію з літературно-історичної тематики.

Обладнання: портрети письменників доби «розстріляного відродження», в центрі – портрети Миколи Хвильового та письменника-земляка Миколи Куліша; мультимедійна дошка, проектор.

Міжпредметні зв'язки: історія України, етика, риторика, психологія.

Форми, методи, прийоми роботи на уроці: метод «ПРЕС»; метод «Асоціативний куш»; метод «Кільця Ейлера»; демонстрація та захист презентацій; дискусія; індивідуальна робота; робота в групах; прийом «кейс-стаді».

Загальні випереджувальні завдання: а) ознайомитися з українською історією 20–30-х років ХХ століття, зокрема зі значними історичними подіями, що їм передували; б) пригадати стильові напрями, що розвивалися в тогочасній українській літературі; в) ознайомитися з поняттям «розстріляне відродження»; г) прочитати поему В. Сосюри «Розстріляне безсмертя».

Випереджувальні завдання для груп.

1-ша група: створити презентації за темами: «ВАПЛІТЕ», «ГАРТ», «Плуг», «Неокласики», «ВУСПП», «Молодняк» та підготувати короткі дискусійні виступи (від імені одного із цих літературних угруповань);

2-га група – «**Історики**»: підготувати екскурс-повідомлення про літературну дійсність в Україні 20-х років ХХ ст. «Література й політика»;

3-тя група – «**Літературознавці**»: підготувати інформаційно-дослідницьке повідомлення про художньо-стильові напрями й течії та короткі світоглядні характеристики їх представників;

4-та група – «**Біографи**»: підготувати портрет-повідомлення про основні біографічні дані Миколи Куліша;

5-та група – «**Психологи**»: дослідити та підготувати повідомлення про емоційний стан письменників «розстріляного відродження».

Матеріали, упорядковані у кейс-стаді: добірка строф із поеми В. Сосюри «Розстріляне безсмертя» (дод. 1); узагальнювальна таблиця про розвиток української історії та літератури, яку 11-класники заповнюють самостійно (дод. 2); основні літературні напрями української літератури ХХ ст. (дод. 3); глосарій (дод. 4); цитати М. Хвильового з памфлетів (дод. 5); «розстріляне відродження» (дод. 6).

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя. Дорогі діти! Така реальність: спливли канікули, і сьогодні маємо налаштуватися на навчання, адже ви – одинадцятикласники. Через дев'ять місяців ви маєте дістатися свого учнівського Евересту. На завершальному етапі до цієї важливої життєвої вершини вам доведеться засвоїти й підсумковий шкільний курс з вивчення української літератури.

Психологи стверджують: найкраще запам'ятовується останнє – інформація, побачене, почуте, пережите... Які враження залишаться у вас від наших уроків, як навчитеся працювати з художньою літературою, розуміти, сприймати її як різновид філософії та мистецтва, чи вдумливими, небайдужими читачами станете – від цього значною мірою залежатиме, які громадянські, інтелектуальні та морально-етичні принципи сповідуватимете вже сьогодні, і в перспективі – у своєму дорослому житті.

Наразі поговоримо про той час, який міг би стати золотом добою українського мистецтва, та натомість перетворився на одну з найтрагічніших сторінок. За словами істориків, літературна дійсність в Україні 20-х років ХХ століття видається приголомшливо багатою. Порівняно з нею будь-які інші періоди розвитку нашого письменства просто бліднуть. Адже саме в цей період, про що свідчить багато фактів, українська література досягла якісно нового, європейського рівня. Це була вільна, упевнена в собі, позбавлена малоросійського комплексу меншовартості література. Академік О. Білецький так схарактеризував добу 20-х років: «Україна кипіла, як величезний казан на безперервному шаленому вогні, і в цім казані виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди».

Комусь дано діла творить великі,

Що ниткою простягнуться в віки,

А з мене досить,

Що не був дволикий,

Що серця не міняв на мідяки.

Ці слова належать Дмитрові Фальківському. Дійсно, не зрадити правді, своєму високому покликанню поета, своєму народові – тоді було подвигом.

Але як нам, нині суцям, розвідати всі деталі тієї історичної доби, літературних рухів, знайти на все не лише документальні свідчення, а й «зануритися» в особливості психологічного стану тих літераторів, яким випало пережити ті трагічні часи? Енциклопедичні дані, монографії, критичні розробки, публікації в Інтернеті ми вже з вами дослідили. Це було домашнє завдання на канікули. Але цього замало. Аби відчутти на повну силу особливості того літературного періоду, нам треба... просто відправитися у звичайну подорож у минуле столітньої давнини. Екіпажі у нас уже сформовані. Команди істориків, літературознавців, біографів готові до такої подорожі в часі та просторі? А психологи? Отже, стартуємо й поринаємо в процес дослідження!

II. Оголошення теми, мети, завдань уроку

Учитель. Я довго добирала епіграф до нашого уроку, переглянула чимало літератури і зупинила свій вибір на поемі Володимира Сосюри «Розстріляне безсмертя». І знову зустрілася з проблемою: у яких саме рядках поета відображена тема нашого уроку? Відтак зробила добірку строф і пропоную кожному з вас дібрати свій епіграф до уроку. А знайти їх зможете у кейс-стаді, які у вас на столах (дод. 1). Запишіть їх, будь ласка, до своїх зошитів. Свій вибір обґрунтуєте в кінці уроку. Я ж вибрала такі слова:

Про них співаю я сьогодні
і про усіх, кого нема,
кого ковтула смерті тьма...
їх кров наповнила б безодні!..

III. Робота над темою уроку

– Що саме діялося тоді на теренах історії? Адже, як нам уже відомо, розвиток літератури нерозривно поєднаний з усіма секторами життєдіяльності країни – політичним, економічним, культурним. Про це нам повідомить команда наших істориків. Вас прошу дістати з кейс-стаді узагальнювальну таблицю розвитку української історії та літератури і під час їхньої доповіді робити висновки та заносити їх до таблиці. **(Повідомлення групи «Істориків», учні відстежують виголошене і заповнюють таблиці.)**

На дошці ви бачите портрети письменників. Це – яскраві представники тієї творчої палітри, що склали унікальне гроно, – П. Тичина, В. Сосюра, В. Еллан, В. Підмогильний, М. Зеров, М. Рильський, М. Хвильовий та інші. Серед них і наш земляк – Микола Гурович Куліш. У їхніх творах привертає увагу дивовижне нуртування розмаїтих стильових течій – від авангардизму з його відгалуженнями, революційного романтизму, неоромантизму до постмодернізму. Українська література стає модерною за змістом і формами, упевнено крокує під гаслами духовного оновлення й національного відродження. Які саме художньо-стильові напрями й течії панували тоді в літературі та хто їх представляв не лише у світовій літературі, а й в українській, ми дізнаємося з повідомлень наших літературознавців. Ви робите нотатки у своїх зошитах. Допоможе у цьому матеріал у кейс-стаді (дод. 3). **(Повідомлення групи «Літературознавців».)**

Після повідомлення групи наших істориків постають запитання: **«Чому була придушена літературна дискусія? Кому й чим вона загрожувала?»**. Це і будуть наші **проблемні питання**. Запишіть їх у зошит, поміркувавши, у кінці уроку ви дасте на них відповідь.

У жоден період історії розвитку мистецтва слова літературний процес не був таким складним і динамічним, як у 20-ті роки. Це був своєрідний літопис пролетарської революції. Молоді літератори, діти своєї епохи, звели революційні зрушення в абсолюти. Але надто скоро вони здобули переконливу у своїй трагічності досвід: революція часто-густо спричиняла масове насильство, яке, у свою чергу, також породжувало зло і терор. Ані про терпимість, ані про толерантність не могло бути й мови – усе вирішувалося за допомогою насильства, зброї. Характерна ознака того бурхливого часу – поява різноманітних літературних груп та організацій, які так чи інакше виражали проблеми своєї доби. Митці об'єднувалися за спільними світовідчуттями, естетичними принципами та певною політичною

платформою. Частина письменників прагнула розв'язати соціальні й національні питання, інша – зосереджувала увагу на естетичних проблемах. Спробуємо уявити, що ми присутні на зборах представників різних угруповань того часу. **(Почергові презентації груп «ВАПЛІТЕ», «ГАРТ», «Плуг», «Неокласики», «ВУСПП», «Молодняк» і виступи представників цих груп.)**

Усі ці літературні об'єднання мирно співіснували до 1925 року. А тепер, прослухавши повідомлення «представників», спробуємо створити асоціативний куш до кожного угруповання, вказавши основні риси, відмінності, програмні положення, декларації тощо. **(Учні створюють асоціативні кущі.)**

– Дорогі мої юні дослідники! Ми з вами переконалися: «літературні явища тієї доби становили надзвичайно строкату картину» – так визначив академік О. Білецький. Та все ж у центрі уваги митців було становлення нової української людини, яка пройшла крізь буремні роки революції та активно стверджувала себе в нових умовах життя. Тож зараз за допомогою методу «Кілець Ейлера» спробуємо знайти спільне і відмінне у всіх цих угрупованнях. **(Обговорення та заповнення «Кілець Ейлера».)**

Вочевидь, саме таке обговорення й привело до літературної дискусії, що розпочалася у 1925 році. Перш ніж ми це розглянемо, пригадаємо форми колективного обговорення гострих питань (дод. 4). **(Учні дають визначення термінів – полеміка, дебати, диспут, мозковий штурм, дискусія та відповідають на запитання: Чим відрізняється дискусія від полеміки? Які основні правила ведення дискусії? Як ви гадаєте, чому до глосарія внесене слово «толерантність»?)**

Літературна дискусія 1925–1928-х років стала значною подією. Вона виникла через глибокі розбіжності в розумінні природи й мети художньої творчості серед українських письменників, ідейну та політичну конкуренцію літературних організацій. Спричинила її стаття Миколи Хвильового «Про «сатану в бочці», або Про графоманів, спекулянтів та інших просвітян» (опублікована в квітні 1925 року в тижневику «Культура і побут»), а також памфлети «Камо грядеш?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та «Україна чи Малоросія?». У цих творах письменник постав проти примітивізму радянської літератури й закликав митців орієнтуватися на кращі зразки світової літератури.

Упродовж двох років з'явилася низка публікацій, до дискусії долучилися письменники, критики, партійні і державні діячі. Під час запальних тематичних діалогів обговорювалося: чи зможе українська культура позбутися свого колоніального/постколоніального статусу, стати модерною культурою модерної нації. Важливим поняттям, поданим у памфлетах, був «азіатський ренесанс». У кейс-стаді (дод. 5) знайдете цитати М. Хвильового з його памфлетів.

Опрацювавши їх, **дайте відповіді на запитання**: що, на вашу думку, дало підставу М. Хвильовому назвати літературу 1920-х років «азійським ренесансом»? Чи згодні ви із цим твердженням? Чи актуальне воно сьогодні? **(Відповіді учнів.)**

Згодом від обговорення шляхів розвитку української літератури дискусія поступово перейшла з мистецької в політичну, особливо після проголошеного М. Хвильовим гасла – «Геть від Москви!». Комуністичні функціонери сприйняли його як суто політичне. 30 квітня в тому самому тижневику «Культура і побут» з'явилася стаття-відповідь Г. Яковенка «Про критику й критиків у літературі», у якій гостро засуджена позиція

автора дискусійної статті. Утрутила партія. Сталін особисто надіслав листа Кагановичу з критикою поглядів комуніста Хвильового. Під політичним та моральним тиском письменник змушений був визнати «свої помилки», розпустити очолювану ним ВАПЛІТЕ і, врешті-решт, у 1933 році покінчити життя самогубством. У 1934 році почалися масові арешти письменників за сфабрикованими звинуваченнями.

– Шановні мої дослідники, ви прочитали поему В. Сосюри «Розстріляне безсмертя». *Яке враження справила вона на вас? Що найбільше вразило в поемі? (Відповіді учнів.)*

А тепер уявімо таку казкову дорогу, що розходить-ся врізнобіч, а на ній камінь, де написано: «Праворуч підеш – живим будеш, але коня позбудешся, ліворуч підеш – багатим будеш, прямо підеш – смерть знайдеш». Саме в такій ситуації опинилися українські письменники у 30-ті роки. Тих, хто йшов прямо, писав правду, чекали розстріл або табори ГУЛАГУ. Кому вдалося емігрувати – навіки залишалися без батьківщини, слави українського письменника. І лише ті, хто «перебудувався», став на службу ідеології комуністичної партії, оспівував «світле майбутнє» й прекрасне нинішнє, отримували звання, нагороди, премії, почесні й достаток. Не засуджуватимемо їх – таким був той страшний час. Просто замислимося ось над такими фактами (дод. 6). **(Читання вголос додатка.)**

– Отже, ми доволі детально розібралися у дискусійній суті тогочасних літературних формувань в Україні. Але ж ви, чаплінські школярі, просто не маєте права не згадати про одного з активних діячів літературного процесу тієї пори, нашого земляка, вітчизняного Шекспіра – Миколу Гуровича Куліша. Він був одним із тих, хто намагався піднести українську літературу на новий щабель, зробити так, щоб українське слово зазвучало по-новому, відкрило нові теми. Спогади Миколи Зерова про визначного драматурга допоможуть зрозуміти, в яких умовах жив і творив наш ушлявлений земляк, новатор української літератури. **(Повідомлення групи «Біографів».)**

Невдячна справа писати, розповідати про справжніх поетів, які жили й творили в надзвичайно складну добу тотального стеження каральних органів за обдарованими людьми та спроб маніпулювати ними, які не так думали й не зовсім те писали, що вимагала від них влада. Однак розглянемо хоча б у загальних рисах важливий моральний аспект взаємодії влади і людини творчої. Тож спробую розкрити справжні механізми взаємодії Поета і безжальної системи тоталітаризму.

Тоталітарні режими вводять не лише заборони, але й вимоги, диктують громадянинові, що він має робити та як мислити. Саме завдяки усталенню таких чинників державний режим здатний перетворити людину у «вічний гвинтик» системи. Але саме культура – вияв свого «я» особистості чи народу – є тим чинником, який протистоїть нівелюванню громадянсько-патріотичних цінностей і людських чеснот.

Нові закони тоталітарного режиму обмежували індивідуальну свободу і призвели до дисгармонії свідомостей як окремих особистостей, так і колективної свідомості української нації загалом.

Які саме психологічні чинники впливали на митців у той час? Ви мали це відстежити у тематичній літературі й повідомити на уроці. Тож запрошуємо до слова координатора групи дослідників-психологів. **(Повідомлення групи «Психологів», див. дод. 7.)**

IV. Закріплення знань, умінь та навичок

Наша подорож-дослідження – на фінішній прямій. Ви вже маєте уявлення про період становлення літератури 20–30-х років ХХ століття. Прошу в зошитах написати синонімічний ряд означень: 1 ряд – до словосполучення «літературна дискусія», 2 ряд – «розстріляне відродження», 3 ряд – «Микола Куліш».

А зараз дайте відповідь на наші проблемні запитання: **«Чому була придушена літературна дискусія? Кому й чим вона загрожувала?».**

V. Підбиття підсумків уроку

1. Бесіда

• Який епіграф ви дібрали до уроку? Аргументуйте свій вибір.

• Інтерактивна вправа «Мікрофон»: який факт з літератури 20–30-х років ХХ століття вразив вас найбільше? Чому?

• Чия відповідь (повідомлення) сподобалася вам найбільше? Чому?

• Яке повідомлення підготували б ви на продовження цієї теми?

2. Оцінювання роботи учнів.

Заключне слово вчителя. Наш урок – не просто дослідницька подорож у вітчизняні літературні простори майже столітньої давнини. Це було глибинне занурення у світ драматичного історичного фактажу, біографічних нюансів, психологічних мотивів, де на одній вісі координат, у єдиній точці зійшлися доля Країни й доля Людини – патріота, непересічної, талановитої Особистості. Це було наше корпоративне прагнення відпрацювати практичну модель, як можна на звичайному шкільному уроці переконати в силі слова правди, у необхідності збереження традицій, культури, імен тих, хто пішов у вічність, відстоюючи високі громадянські та моральні чесноти. А ще – примирити і знайти спільний гуманістично-психологічний знаменник у сприйнятті нестандартних поглядів на філософські основи, історію, мистецтво, літературу не тільки українців, але й різних націй та народів суцільних і в нашій країні, і на планеті загалом. Українці важливо, що, уміючи самостійно дібрати, систематизувати й переконливо подати відстежену інформацію, кожен із вас буде й надалі мислити, говорити й діяти, аби у перспективі вести діалоги, дискутувати з різної тематики світової історії, політики, економіки та культури, дотримуючись правил толерантності щодо опонентів. Це нині так важливо для нашої країни.

Згодні з цим висновком? Які маєте зауваження до уроку? Я щиро вдячна кожному з вас за сумлінність, творчість у проведенні нашої дослідницької експедиції в пошуках історичної правди літературних процесів України майже столітньої давнини.

VI. Домашнє завдання: підготувати ключові запитання до дебатів із ровесниками європейських країн за темою «Сучасна молодіжна культура: чи є шанси стати її основою для інтеграційних процесів?».

Учитель дає повне пояснення технології підготовки до таких дебатів і разом з класом формує коротку концепцію побудови доказовості під час дискусій.

ДОДАТКИ ДО УРОКУ

Додаток 1

Добери епіграф до уроку:

1. О, скільки гроз гуло в поеті, / герою нещасливий мій...
2. Холодні стіни каземата, / і смерті стогін, стали спів... / То з пістолетом руку брата / на тебе ворог злий навів... / Така судьба твоя проклята.
3. ... не треба забувати / про той страшний далекий час / і тих, що йшли на смерть за нас, / на смерть, з натхненними очами, / щоб бути безсмертними між нами.
4. Смерть гордий дух їх перемиг, – / то тільки тіло сталь порвала... / Нехай фізично вбили їх, / але їх дух не розстріляли!
5. О ні! Безсмертя не убити! / Ми будем, браття, вічно жить, / як і українська наша мова.
6. Так бийся, серце, доки б'єшся! / Ти не мені належиш, серце!

Додаток 2

Узагальнювальна таблиця про розвиток української історії та літератури тогочасної історичної доби

Історичні події та факти	Культурні, літературні події	Літературні стилі й напрями	Літературні угруповання, видання	Тематика й проблематика

Додаток 3

Основні літературні напрями української літератури ХХ століття

Літературний напрям – конкретно-історичне втілення художнього методу, що проявляє себе в ідейно-естетичній спільності групи письменників у певний період часу.

Символізм – літературно-мистецький напрям кінця ХІХ – поч. ХХ ст., що головним художнім засобом творчості обрав символи як засіб вираження незбагненої суті явищ життя і таємничих індивідуальних уявлень митця.

Футуризм – напрям у літературі (переважно поезії) і мистецтві початку ХХ ст., який пропагував «мистецтво майбутнього» відповідним новій добі з її технічним прогресом, новими ритмами тощо. Лідером футуристів в українській літературі був М. Семенко, інші письменники, які прийшли в українську літературу на початку ХХ ст.

Авангардизм – течія в літературі та мистецтві, яка з'явилася у другому десятиріччі ХХ ст. та проявилася в стихійному протесті проти інших традицій у розвитку художньої культури.

Модернізм – загальна назва різноманітних напрямів у літературі, мистецтві ХХ ст. (неокласицизм, неоромантизм, футуризм, неореалізм, символізм, імпресіонізм, експресіонізм та ін.). Загальна стильова ознака – тенденція до символізації, ідеалізації та романтизації зображуваного. Для українського модернізму характерний синтез різних стилів.

Соціалістичний реалізм (соцреалізм) – організований за чіткою програмою літературний метод, який передбачав оспівування комуністичної партії та її провідної ролі в житті народу, у будь-яких сферах суспільства; піднесення борця, будівника нової системи; ідеалізацію людини як носія кращих моральних якостей, вихованих соціалістичною ідеологією. Художня дійсність зображувалася «лакованою», прикрашеною, лише з позицій правлячого класу, партії; конфлікт полягав у боротьбі проти чужих ідей, за ідеологічну спільність та єдність.

Постмодернізм – загальна назва літературно-мистецьких течій кінця ХХ – поч. ХХІ ст. (можливо, елементи постмодернізму з'явилися у творах українських письменників і раніше). Для цього напряму характерні інтертекстуальність (приховане та явне використання чужих текстів), гра зі словом, багатозначність, зміщення часу й простору тощо.

Додаток 4

Глосарій

Дискусія (від лат. *discussio* – дослідження, розгляд) – діалогічний метод творчої діяльності групи осіб, побудований на публічному, відкритому, **добррозичливому** обговоренні актуального, але спірного питання і спрямований на певний позитивний результат.

Основні правила дискусії: 1. Усі відкрито висловлюють свої думки; 2. До різних поглядів ставтеся з повагою; 3. Слухайте інших, не перебивайте; 4. Не говоріть занадто довго та занадто часто; 5. Говорить хтось один – інші уважно слухають; 6. Дотримуйтеся правил позитивного мислення та стосунків; 7. Не критикуйте безпідставно ні себе, ні інших, аргументуйте критичні зауваження; 8. Незгоди й конфлікти щодо різних точок зору не мають бути спрямовані на конкретну особу.

Полеміка (від давньогрец. *polemikos* – войовничий, ворожий) – це метод суперечки, в якій наявні конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей, концепцій, позицій. Полеміка – це гостра боротьба принципово протилежних думок із того чи іншого питання. **Мета полеміки** – не досягнення згоди, а ствердження власної точки зору, перемога над супротивником.

Толерантність – здатність індивіда сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки та способу життя інших. Терпимість до чужого стилю життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань.

Памфлет (від грец. *pap* – усе, *phlego* – палю) – різновид літературного чи публіцистичного твору, зазвичай спрямований проти політичного устрою в цілому чи окремої його частини, проти тієї чи іншої соціальної групи, партії, системи управління тощо, найчастіше – через розкриття окремих їхніх представників.

Апологет (з грец. – захищаю) – запальний прихильник якоїсь ідеї, напряму, учення.

Додаток 5

Цитати з памфлетів М. Хвильового

Азіатський ренесанс – це епоха європейського відродження плюс незрівняне, бадьоре й радісне грецько-римське мистецтво. («*Камо грядеши*»)

Геть від Москви! Дайош Європу! («*Камо грядеши*») Європа – це досвід багатьох віків. Це не та Європа, що її Шпенглер оголосив «на закаті», не та, що гниє, до якої вся наша ненависть. Це Європа грандіозної цивілізації, Європа – Гете, Дарвіна, Байрона. Ньютона, Маркса і т. д. («*Камо грядеши*»)

За всяку ціну ми мусимо вивести нашу літературу на широку європейську арену. («*Листи*»)

Ми розуміємо Європу теж як психологічну категорію, яка виганяє людськість із «Просвіти» на великий тракт прогресу. («*Камо грядеши*»)

Отже, гряде могутній азіатський ренесанс у мистецтві, і його предтечами є ми, «олімпійці». («*Камо грядеши*»)

Додаток 6

Трагічна статистика кількома абзацами

На 1 жовтня 1925 р. письменницька спільнота України об'єднавала 5000 літераторів. Кульмінацією дій радянського репресивного режиму стало 3 листопада 1937 р. Тоді «на честь 20-ї річниці Великої Жовтня» у Соловецькому таборі особливого призначення за вироком так званої «Трійки» в один день страшили понад 100 представників української інтелігенції – цвіту української нації.

Протягом 1938–1954 рр. репресовано майже 240 українських письменників, хоча багато з них були прихильниками радянської влади, воювали за неї, відбулися як письменники вже після революції.

За підрахунками істориків літератури, із них – 17 розстріляні, 8 покінчили життя самогубством, 16 зникли безвісти, 7 померли в ув'язненні. За різними підрахунками впродовж 1930-х років московська влада розстріляла від 200 до 337 кобзарів, бандуристів та лірників.

Короткі дискусійні виступи

від імені одного з літературних угруповань тих років

«ГАРТ»: – Ми, гартівці, в основу своєї діяльності покладемо українську мову як знаряддя творчості, поширюватимемо існуючу сьогодні ідеологію партії. Тільки завдяки цим принципам можна виховати нового читача, нову людину. Тому наші твори будуть оспівувати сучасність, викликати настрій бадьорості й життєздатності. В Україні росте й розвивається промисловість, і ми вважаємо, що саме за нею майбутнє. Саме наша спілка «Гарт» підтримує боротьбу пролетаріату за світле майбутнє. Ми виступаємо за об'єднання всіх пролетарів світу, проти шовінізму й націоналізму. Приєднуйтесь до нас і словом, і ділом.

«ПЛУГ»: – Уважно вислухавши членів спілки «Гарт», можна зробити такі висновки: вони просто пристають на обіцянки нової влади отримувати гарні помешкання, добре оплачувані посади та високі гонорари за видані книжки. Так, І. Кулик закликає облишити тему громадянської війни й оспівувати натхненну побудову нового суспільства. Це досить спрощений погляд на роль письменництва в суспільстві! Від імені усіх «плужан» стверджую: ми єдине літературне угруповання, яке реально дивиться на життя, бо саме життя вчить нас не відриватися від першооснови – матінки-землі. Своє завдання вбачаємо в змалюванні життя нового села у світлі настанов партії. Героями наших творів буде народ, селяни, адже Україна – аграрна держава.

ВАПЛІТЕ: – У виступах моїх попередників відверто звучать заклики підтримувати політику партії в галузі літератури. Члени організації ВАПЛІТЕ категорично проти політизації літератури й командних методів організації літературного процесу! Наше об'єднання створювалось як академія. Його основними засадами є серйозне й відповідальне ставлення до творення нового мистецтва! Ми закликаємо всіх митців глибоко освоювати класичну спадщину й нещадно викорінювати халтуру й графоманство, що заповнили пролетарську літературу сьогодні! Тільки дотримуючись цих принципів, ми зможемо європеїзувати українську літературу.

ВУСПП: – Наше гасло: «Союзник або ворог». Хто не згоден хоча б із одним пунктом нашої програми, – наші вороги. Це – Микола Куліш, Юрій Смолич, Остап Вишня, Олександр Копиленко, Євген Плужник, Юрій Яновський, таких чимало. Ми будемо вестися завзяту боротьбу з тими, хто проти нас. Але ми мріємо про інтернаціонально-класовий союз літератури України

проти міщансько-націоналістичного, про вольовий активний пролетарський світогляд у літературі проти буржуазного пассеїстичного, про соціальну художність. Ми відкидаємо релігію, те, що ви називаєте загальнолюдськими цінностями, і впевнені, що побудуємо нове суспільство та створимо для нього інші цінності.

«МОЛОДНЯК»: – Хто б там що не говорив, але саме ми, «молодняки», вважаємо себе бойовим загоном пролетарського фронту. Назва нашої спілки говорить сама за себе, і нам належить майбутнє. Саме ми чимало зробили для активізації літературної творчості молоді, виявлення талантів. І нехай нас засуджують за агресивну прокомуністичну ортодоксальність та брутальні наскоки на інакодумців, ми сильні своїм духом, молодістю та запалом, зможемо повести за собою митців, які підтримують нашу програму. А з тими, хто нас не розуміє і не сприймає, ми будемо запекло боротися і боротися до кінця.

Зеро про Миколу Куліша

«Микола Куліш належить до «командної» верхівки митців Розстріляного Відродження. Він був однолітком із Тичиною, Хвильовим, Рильським, Довженком і Курбасом, однак дебютував дещо пізніше, разом із молодшою на 10–15 років групою нових могутніх талантів, на чолі з Бажаном і Яновським. Відтак, як і ті, молодші, мав дуже короткі терміни для творчого самовияву: це роки 1926–1933, коли настала друга й остання – критична фаза відродження.

Уже в перші роки цієї другої фази були подавлені неоклясики, ВАПЛІТЕ, МАРС, Академія Наук, а потім почався і геноцид над українським населенням. Щоб у цей час видати театральні шедеври, повносили духом і протестом молодого відродження, Куліш і його театральний учитель і побратим Курбас мусили бути йти в останній контракти на вірну смерть, яка й спіткала їх на північній російській каторзі.

Ціле щастя, що Микола Хвильовий устиг видрукувати в своєму «Літературному ярмарку» МИНУ МАЗАЙЛА (книга 6 за травень 1929) і НАРОДНОГО МАЛАХІЯ (книга 9 за серпень 1929). Обидва бо ліпші твори Куліша були назавше заборонені ще з початку 1930 року, після того, як провалилась спроба партії змусити Куліша і Курбаса до ідейної капітуляції на театральному диспуті в Харкові 1929 року.

Під час прийому у Сталіна українських письменників на початку 1929 року Куліш сміливо звернув увагу Сталіна на суперечність між заборонаю українських творів з національними ухилами і вільною російською шовіністичною пропагандою в ДНЯХ ТУРБІНИХ із сцени найбільшого театру Росії. 13 травня 1933 року сталося самогубство Хвильового, про якого Куліш казав: «Це наш надхненник. Він перший відкрив нам очі на Україну». Реакція Куліша на загибель друга була несамовита. Усю ніч стояв Куліш коло мертвого побратима, а коли вже на цвинтарі труну опускали в яму — кинувся на коліна до труни з криком: «Сонце мое!». Після похорону чорна туга огорнула Куліша так, що дружина, боячись, щоб він не вчинив собі чого, заховала його револьвери. Помітивши це, Куліш сказав: «Будь спокійна, я не зроблю того, що зробив Хвильовий. Я знайду в собі сили і буду боротися до кінця».

У змаганні України зі комуністичною Росією за духову суверенність і власний свій духовний шлях Микола Куліш являє блискучу перемогу. От чому фізичне знищення Куліша супроводжувалось знищенням його драматургічної спадщини. Із 14 його п'єс Москва на той час дозволила користуватись тільки двома».

Додаток 7

Психологічний супровід (повідомлення групи «Психологів»)

Учень. Серед психологічних чинників, що впливали на митців, – страх. Страх – реальна частина життя людини. Ця емоція виникає, коли прогнозується щось неприємне, коли людина сприймає ситуацію як загрозову його спокою й безпеці, а він при цьому не може захиститися, позбутися загрози, втекти. Страх завжди є сигналом і попередженням про небезпеку, але він також містить імпульс до подолання цієї небезпеки. Це підтверджує діяльність письменників періоду розстріляного відродження – Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Леся Курбаса, Івана Багряного, Валер'яна Підмогильного та інших. Їхні життя і творчість підтверджують: один страх паралізує – інший активізує. Страх індивідуальний відображає особистісні особливості кожної людини, він може бути викликаний як фізичною, так і психологічною загрозою, присутністю чогось тривожного, відсутністю того, що гарантує безпеку, а також подіями, які відбуваються в очікуваному місці і в очікуваний час, індивідуальними стражданнями.

Окрім почуття страху, за таких обставин неодмінно має вплив чинник виникнення конфліктних ситуацій. У цьому ми переконалися під час наших дискусій на уроці. У конфліктних моментах почасти переплітаються різноманітні стосунки між людьми.

Найхарактерніші ось такі ознаки типових ситуацій в організаціях, членами яких були наші митці минулої доби:

- приниження гідності особи в офіційних і неофіційних відносинах;
- ухилення від виконання вказівок і розпоряджень безпосередніх керівників;
- негативні висловлювання на адресу окремих членів колективу, словесні або фізичні образи.

Тут конфлікти стали результатом суперечностей, викликаних розбіжністю інтересів, норм поведінки, цінностей людей.

Останнім складовим психологічним чинником стає пригніченість. Це стан, коли людина стає замкнутою, байдужою, усамітнюється. Пригніченість часто переходить у депресію.

Поєднання саме таких чинників змусило Миколу Хвильового натиснути на курок біля власної скроні, Остапа Вишню – замовчати на довгі 15 років, Павла Тичину – обрати чужу позицію при творенні літературних творів, багатьох – підписувати зізнання у сфабрикованих злочинах.

Це важливо знати і неодмінно враховувати тим державним і громадським діячам, яким доручено керувати чи бути лідерами і нинішніх творчих спілок, щоб не повторити помилок трагічного минулого.

«Ніжний подих душі»

(Пісні Марусі Чурай: «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю...»)

8 клас

Наталія Рябовол,

учитель української мови та літератури
НВО ЗОШ I–III ступенів № 24 – ЦДЮТ «Оберіг»
м. Кіровоград

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю Марусі Чурай; осмислити значення пісні в житті українського народу; розвивати навички виразного читання, коментування й аналізу пісень; формувати естетичні смаки учнів; сприяти вихованню почуття прекрасного, бажання відроджувати й вивчати оригінальну пісенну спадщину українського народу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портретне зображення Марусі Чурай, засоби ІКТ (відеопрезентація «Мальовничий край – Полтавщина»), дидактичний матеріал (картки), репродукція картини В. Маковського «Українська дівчина», аудіозаписи музичного твору П. Майбороди «Засвітали козаченьки», арії Наталки Полтавки з опери М. Лисенка «Наталка-Полтавка».

Епіграф: *Ця дівчина не просто так, Маруся.*

Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа.

Л. Костенко

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Психологічне налаштування учнів на урок

Слово вчителя. Українська пісня... Одна із святинь нашого народу, його найцінніший духовний скарб, гордість і краса. З давніх-давен славиться Україна піснями, які дбайливо, як найдорожча реліквія, передаються від покоління до покоління.

Михайло Стельмах писав, що пісня супроводжує українця все життя, бо не було значної події в житті народу, нема такого людського почуття, яке б не озвучилося в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотанням грому. Український народ створив так багато пісень, що, якби кожного дня вивчати одну нову пісню, на вивчення їх усіх не вистачило б цілого життя.

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда.

Пригадайте, що ж таке пісня? (Словесно-музичний твір, призначений для співу.)

Як вона потрапила до людей? Як про це розповідається в українській народній творчості? (Учні розповідають легенду про пісню.)

Легенда про пісню

Якось Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці – любов до господарювання, німці – дисципліну і порядок, діти